

Předběžný tematický koncept příštího čísla sborníku *Otázky filmu a audiovizuální kultury*

Téma: Brno a kulturní dějiny filmu do r. 1939.

Obecná koncepce

Kolektivní výzkumný projekt „Brno a kulturní dějiny filmu do r. 1939“ (zkráceně „Filmové Brno“) si klade tyto hlavní cíle:

- Zapojit studenty do původního historického výzkumu, v jehož rámci se pracuje s primárními prameny a kde se řeší dosud neprobádané otázky dějin filmové kultury.
- Zapojit do výuky praktickou formou metody tzv. „nové filmové historie“, především pak přivést studenty k praktickému poznání různých rovin a oblastí filmové kultury a filmového průmyslu.
- Umožnit studentům zapojení do kolektivní výzkumné činnosti, na níž se budou podílet společně s pedagogy a doktorandy.
- Poskytnout účastníkům projektu publikační prostor v prestižních publikacích sborníkového charakteru.
- Interdisciplinarita: propojit odbornou činnost katedry s odborníky z jiných oblastí.

Z metodologického hlediska je výběr tématu zvláště vhodný proto, že badatele nutně vede k přesunu pozornosti od objektu tradiční filmové estetiky a historie (od filmu jako uměleckého díla, především pak od hraného celovečerního filmu zkoumaného nástroji uměnovědných oborů) k mnohem širší problematice filmové kultury: recepci, distribuci, uvádění, k nonfikčním žánrům (vědecký, školní, osvětový, propagační film) a k vazbám mezi kinematografií, dalšími uměleckými druhy, vědeckými obory a kulturou každodennosti. Důvodem je samozřejmě to, že v Brně nefungovala běžná filmová produkce, ačkoli zde byly neobyčejně silné všechny ostatní složky kinematografické instituce. Zaměření na uvedené otázky má tedy potenciál vést studenty k hlubšímu pochopení sociálního a kulturního fungování filmu a k pěstování společenskovědních badatelských přístupů namísto činnosti pouze kritické a publicistické. Zaměření na vztahy mezi filmem a městem kromě toho zapadá do současných tendencí v oborech zabývající se filmem a audiovizuální kulturou. Město se zde stává novým nástrojem pro konceptualizaci dějin filmu, který doplňuje tradiční zaměření na kinematografie států, národů či kontinentů a problematizuje dosavadní chápání národního charakteru či identity filmové produkce a recepce a také omezování zájmu na výrobní centra filmového průmyslu.

Kolektivní výzkumný projekt „Brno a kulturní dějiny filmu do r. 1939“ (pracovní název), bude pojat jednak jako série případových studií s využitím nových primárních pramenů, jednak jako interdisciplinární bádání o vztazích mezi filmem a procesy modernizace, internacionalizace a budování regionální identity města (v rovině urbanismu, průmyslového rozvoje, architektury, školství, hygieny, technického pokroku). V centru zájmu tedy budou hlubší vazby mezi městem jako takovým, městem Brnem a kinematografií jako součástí kultury modernity.

V nejobecnější rovině bude Brno zkoumáno jako určité „imaginární město“ neboli konstrukt různého druhu reprezentací. V dějinách místního kulturního dění existovaly různé historicky specifické představy o jeho geografické, sociální a kulturní identitě, politickém významu,

budoucím rozvoji atd. Tyto představy jsou zhmotněny v různém druhu reprezentací, v jejichž rámci tvoří filmy, kina, fotografie či kulturní časopisy jen jeden z mnoha prvků. Pracovní hypotéza zní, že film jako text, ale také jako sociálně-kulturní praxe, průmyslové odvětví a nástroj výchovy či propagandy mohl při tvorbě těchto reprezentací a konstrukcí hrát důležitou roli. Film byl totiž 20. a 30. letech chápán jako progresivní médium s potenciálem vyjádřit nové sociální problémy a také pokrokové vize, často se dostával do zajímavých vztahů k průmyslu skrze avantgardu a reklamu a ke státním i městským institucím skrze cenzuru, školní filmy, vědecké filmy, zakázkové propagační a popularizační filmy. Na druhé straně měl samozřejmě kořeny v tradičních formách populárního umění a část elit jej chápala jako lidovou či úpadkovou kulturní formu.

Existuje řada důvodů, proč předpokládat, že kinematografie měla pro předválečné Brno velký význam: ještě za Rakouska-Uherska zde vznikly první filmový časopis a první stálé kino v českých zemích, ve 30. letech se plánovala výstavba velkých ateliérů na výstavišti, fungovaly tady na film zaměřené spolky a instituce z oblasti avantgardy, exaktních věd a školství, řada premiérových kin z 20. a 30. let měla špičkové architektonické a akustické řešení, navazovaly se čilé mezinárodní vztahy (např. architekt a teoretik filmu a vizuální kultury Fr. Kalivoda udržoval kontakt s Theo van Doesburgem a hlavně L. Moholy-Nagym), vznikla tady řada uměleckých časopisů píšících o filmu jako součásti moderního umění a kultury (*Pásmo*, *Index*, *Blok*), stratifikace distribuce a uvádění filmů v kinech podle klíče centrum – periférie čili dělba na exkluzivní premiérová kina v centru a reprízová na dělnických předměstích přispívala k celkové kulturní diferenciaci města.

Do rámce projektu patří samozřejmě i otázka filmového obrazu města ve fikčním i nonfikčním filmu a výzkum případných objevů z oblasti filmů točených na zakázku průmyslových podniků, architektonických ateliérů, odborů správy města atd. čili estetické, ideologické aj. otázky filmové reprezentace architektury a sociálního prostoru města. Perspektivně by se výzkum mohl rozšířit i na Zlín, kde vazby průmysl - filmová reklama - avantgarda - architektura/urbanismus byly možná ještě zřetelnější.

Výstupy projektu

V první fázi je hlavním záměrem projektu realizovat sérii menších výzkumných projektů, které budou zároveň sloužit jako výchozí materiál pro podrobnější výzkumnou práci, vázanou na řešení grantového projektu, o nějž bude katedra žádat. Výstupem první fáze bude katedrový sborník, do nějž budou zařazeny nejen jednotlivé texty věnované úzce vymezenému tématu, ale soupisy mapující informační zdroje a prameny a také edice klíčových písemných a obrazových materiálů.

Práce na sborníku by měla zapojit aktivně i studenty, a to několika různými způsoby:

1. Studenti by takto mohli publikovat své bakalářské či magisterské práce (respektive jejich vybrané části).
2. Studenti by mohli pod vedením pedagoga spolupracovat některém tématu a byli by uvedeni jako spoluautoři textu.
3. Ostatní zájemci (studenti zapsaní do semináře Filmové Brno, kteří si toto téma nevyberou pro bakalářskou ani magisterskou práci) by se věnovali sběru materiálu a jeho předběžnému zpracování, a to ve vztahu k tématům, která nebude řešit žádný z pedagogů.

Kromě práce na sborníku se studenti mohou do projektu zapojovat i dalšími způsoby:

4. Studenti se mohou zapojit také do technických činností spojených s provozem archivu „Filmového Brna“, vedením webové stránky, digitalizací materiálů, pořízením původních fotografií či videozáznamů.
5. Speciální skupina studentů pod vedením jednoho z pedagogů se bude věnovat tzv. **orální historii** čili pořizování záznamů rozhovorů s žijícími pamětníky.

Archiv, webová stránka a edice pramenů

Správná koordinace dílčích úkolů by měla umožnit dynamickou kumulaci a výměnu poznatků. K tomuto účelu slouží provizorní archiv projektu, který má fyzické sídlo v kabinetu FAV vedle videotéky. Všichni účastníci by měli tento archiv, který je v současné době teprve v počátcích rozvoje, průběžně sledovat a také do něj přispívat. Do tohoto archivu budou zařazovány veškeré prameny a sekundární literatura, s níž budou účastníci projektu pracovat a podaří se jim vytvořit kopie.

V souvislosti s archivem „Filmového Brna“ se nabízí výjimečná příležitost pro studenta, který má zájem o problematiku ediční úpravy pramenů, archivnictví, databází a katalogů. Jako bakalářskou nebo magisterskou práci by mohl tento archiv utřídit, zpracovat k němu dokumentaci, katalog, bibliografické údaje zavést do vybraného programu pro databáze, založit speciální webovou stránku a k tomu vydat CD s provizorní edicí pramenů. Webová stránka, edice pramenů, bibliografie a databáze by ve výsledku byly jednou z hlavních částí výsledného výstupu celého projektu.

Zvláštní část archivu bude tvořit vizuální a zvuková dokumentace – původní fotografie, videozáznamy a zvukové záznamy rozhovorů s pamětníky pořizované pracovní skupinou pro „orální historii“.

Návrh možných tematických okruhů (které bude nutné vymezit úžeji):

A. Tematický výzkum: filmový obraz města. Obraz Brna v českém (a případně zahraničním) fikčním i nonfikčním filmu

1. rané aktuality (projekce v kině The Empire Bio Co. Dominika Morgensterna)
2. němý film M. Friče *Vše pro lásku*, 1930, jeden z prvních pokusů o „moravský film“ /viz např. LN 4.7.1930/, natáčeno i v Brně v produkci brněnské spol. Terrafilm).
3. Krátký, raný zvukový film společnosti Sonorfilm (pokračování Antonfilmu, ředitel K. Anton) *Jaro na Moravském Slovácku*.
4. Výzkum pramenů z oblasti dokumentárního, propagačního, školního aj. nonfikčního filmu.

B. Raný film v Brně a dějiny předkinematografických aparátů

1. Tradice populárního divadla, panoptik, malířských panoramat aj. nemechanických podívaných.
2. Představení stereoskopů, panoramat, fonografů ad. atrakcí aj. mechanických aparátů.
3. Patenty vynálezů (vč. nerealizovaných).
4. Tradice cestovních kin (udělování licencí ad.).
5. The Royal Elektro-Biograf Heinricha Hirdta z Mnichova, pobývající v Brně 1906 – 1907.
6. Osobnost podnikatele Dominika Morgensterna: jeho cestovní kino (od r. 1901), první stálé kino v českých zemích The Empire Bio Co. (později Centralkino).
7. Časopis *Anzeiger für die Kinematographien-Industrie*.

8. Brněnské aktuality a erotický film v Brně: Morgensternovy „pařížské večery“ a představení „pikantních filmů“.

C. Brněnský průmysl, státní instituce a filmová produkce.

1. Vazby mezi průmyslovými podniky a filmem: instruktážní film, propagační film, průmyslový film, reklama, avantgarda spojená s průmyslovými podniky.
2. Filmy natáčené na státní či městskou zakázku (osvětové a propagační).
3. Neúspěšný pokus o vybudování zvukových filmových ateliérů na výstavišti (Hugo Fanta, spol. Elafilm).
4. Výstava soudobé kultury v Brně 1928 – část věnovaná čs. film. prům.

D. Brněnská architektura, urbanismus a film.

1. Centrum a periferie: premiérová a reprízová kina, exkluzivní a předměstská dělnická.
2. Architektura a technické řešení brněnských kin.
3. Vazby mezi architekturou, urbanismem, fotografií a filmem v avantgardních koncepcích, které se projevovaly v díle architektů a v místních časopisech.

E. Produkce hraných filmů

1. Pokus o vybudování filmových ateliérů na BV, plány na výrobu zvukového filmu a cizojazyčných verzí, vazby se zahraničními firmami (např. Francie), důvody neúspěchu.
2. Brněnské výrobní společnosti a půjčovny, jejich německo-rakouské vazby a vztah k Praze. Výroba spol. Monpolfilm, Terrafilm, Kinofilm ad.
3. Filmová škola pro teoretický a praktický výcvik nových filmových herců brněnského herce a režiséra Brunafilmu R. Blümsrieder, založená v Brně pro potřeby chystaných ateliérů Elafilmu.
4. Brněnské divadlo a film: poetická montáž detailních záběrů ad. sekvence (film. materiál natočen brněnskou spol. Terrafilm) použité v představení brněnského Zemského divadla *Muži v bílém* (režisér Antonín Klimeš), film brněnského divadelního režiséra Miloše Wasserbauera (*Ztratila se bílá paní*, 1937) divadelního a rozhlasového režiséra Miloslava Jareše (*Kříž potoka*, 1937).

F. Filmová distribuce, předvádění a recepce

1. Půjčovny, organizace, cenzura, kvóty, městská nařízení.
2. Brněnská kina – první putovní kina, počátky kinofikace (první kino The Empire Bio Co., později Centralkino, na náměstí Svobody – patřilo Dominiku Morgensternovi);
3. Moravskoslezská sekce majitelů kinematografů.
4. Svaz biografů moravských se sídlem v Brně.
5. Svazu kinematografů pro zemi Moravskou.
6. Architektura kin (funkcionalismus).
7. Pravidla provozu: podoba projekcí (např. slavnostní premiéry), poskytování služeb, prodej zboží.
8. Technologický vývoj (přechod na zvukovou aparaturu, český, německý, francouzský či americký původ této aparatury, spory s firmou Tobis-Klangfilm, která získala monopolní postavení na tomto poli).
9. Programová skladba kin – počet projekcí, obměna programu, žánrová skladba, národnostní skladba, načasování premiér vzhledem k Praze a cizině.
10. Předvádění filmu: struktura programů představení (živé hudební či divadelní doprovody, komentáře, krátké a celovečerní filmy, pornografické filmy a dětská představení).
11. Propagace filmu - v tisku, reklamní plakáty, tištěné programy, orientace na určité publikum (konstrukce publika propagačním diskursem).

12. Sociální složení publika.

G. Spolkový život v oblasti filmu a fotografie

1. Brněnské filmové kluby („Filmový klub Brno“) – dějiny filmových klubů, odlišnost programové skladby, konkurenční vztah k ostatním kinům, společenský status, politický profil, podoba přednášek, diskusí aj. činnosti.

H. Hnutí filmové avantgardy

1. Brněnská odbočka Devětsilu.
2. Filmfoto skupina Levé fronty v Brně, sekce pro mechanická umění.
3. Filmová matiné věnovaná sovětským režisérům v kině Dopz.
4. Přednášky a projekce avantgardních filmů organizované film-foto skupinou levé fronty a Čs. spol. pro vědeckou kinematografii.
5. Osobnosti: architekt, teoretik umění a propagátor avantgardy František Kalivoda a jeho vazby na světovou avantgardu (L. Moholy-Nagy, Theo van Doesburg); Bedřich Václavek (sociologie filmu), A. Černík.
6. Výstavy: např. Výstava sociální fotografie (1933).
7. Publikace – např. *Sborník Fronta – sborník mezinárodní aktivity* (připravil a vydal vl. nákladem B. Václavek).
8. Brněnská společnost Futurum Film Co., první půjčovna avantgardních filmů v ČSR.

I. Filmová teorie, kritika, scenáristika, publicistika a jiná publikační činnost

1. Zvláštní pozornost: první časopis v Čechách a na Moravě: *Anzeiger für die Kinematographien-Industrie*, „Mezinárodní časopis pro vizuální kulturu Telehor“ (Fr. Kalivoda, 1936), *Pásmo*, *Blok*.
2. Další časopisy (viz soupis níže).
3. Noviny: *Lidové noviny* (vznikly v Brně, i později dopisovali brněnští kritici), *Rovnost*, *Dělnická rovnost* aj.
4. Aliance brněnských filmových kritiků.
5. Reakce umělecké kritiky a uměleckých kruhů na filmovou kulturu.
6. Nezfilmované scénáře: filmová libreta J. Mahena, filmové prózy brněnského prozaika a dramatika Čestmíra Jeřábka a kritika a dramatika Františka Götze.
7. Výzkum filmu na univerzitě: brněnská sociologie a film (J. Kolaja, I. Bláha – byť pravděpodobně patří spíše do období válečného a poválečného).

G. Tradice nonfikčního filmu

1. Vědecký film: brněnská odbočka Čs. společnosti pro vědeckou kinematografii (prof. dr. Josef Velíšek, prof. dr. Jan Uher, prof. dr. Vladimír Úlehla, doc. ing. Jaroslav Bouček, prof. dr. František Král, dr. Vladimír Novák, prof. dr. Antonín Vašíček).
2. Vladimíra Úlehl a jeho *Mizející svět*.
3. Filmoví amatéři v Brně.
4. Školní film: půjčovna zdravotnických a školních filmů brněnské pobočky Dorostu Čs. červeného kříže a Josef Suchánek.

J. Národnostní rovina filmové kultury

1. Spory o uvádění německých filmů a filmů v německých verzích.
2. Regulace poměru českých a cizojazyčných filmů.

K. Dějiny brněnské stanice „Radiojournalu“, později Českého rozhlasu

L. Dějiny brněnské televizní stanice.

M. Brněnská skupina pro tvorbu animovaného filmu (v době 2. sv. války)

- vedl ji ing. Otakar Brenten, u nějž pracovali Vladimír Lehký a František Vystrčil.

Historický přehled událostí spjatých s filmem v Brně

(pracovní materiál kompilovaný ze sekundárních pramenů – pouze pro interní potřebu)

- 21. 10. 1903 – *Nařízení c. k. místodržitelství na Moravě ze dne 21. října 1903, jež se týče představení a vystavování zvláštností, provozovaných za výdělkem* evidovalo tyto produkce a atrakce: „mnemotechnika, počtářství, hádání myšlenek, přednášky, zpěv a hraní na hudební nástroje, kejklřství, gymnastika, zápasnictví, vzduchoplavba, ekvilibristika, taneční umění, umělá jízda na koni, představení s nacvičenými zvířaty, vystavování nebo předvádění věcí zvláštních a neobyčejných, zvěřinců, výtvorů přírodních nebo uměleckých (muzeí, panoramat, panoptik apod.), mechanických, optických a akustických přístrojů všeho druhu (loutkových divadel, stínových obrazů, stereoskopů, kinematografů, fonografů, gramofonů atd.), ale i střelnice, houpačky, skluzavky, kolotoče či přístroje k měření síly.“ Jak uvádí I. Klimeš (Illuminace 1/2002, s. 79-80), lze z toho usuzovat o tehdejší skladbě zábavních produkcí, do jejichž kontextu patřil kinematograf, a to na Moravě i v ostatních zemích monarchie.
- 26. 12. 1906 – 26. 5. 1907 v Doretově domě, na rohu ul. Koblížná a ul. Pilgramova, prodloužený pobyt putovního The Royal Elektro-Biograf Heinricha Hirdta z Mnichova, program se měnil každou sobotu, ještě nelze považovat za stálé kino.
- 8. 6. 1907 první stálé kino v českých zemích **The Empire Bio Co.** (později Centralkino) na náměstí Svobody – patřilo Dominiku Morgensternovi (*1875, + v koncent. táboře), majiteli brněnské reklamní kanceláře a bývalému majiteli kočovného kinematografu (od r. 1901). Dle inzerátů šlo o nejelegantnější a největší stálé rakouské kino. Biograf zahájil programem: *Velký požár za noci* (věrná rekonstrukce požáru, který se odehrál v Kodani), *Květinové korzo v Nizze 1907* (kolorovaný), drama *Salome*. Každý všední den o půl páté odpoledne dětské představení za poloviční ceny. Plakáty, vstupenky, programy, nápisy jen v němčině. V říjnu 1907 začal Morgenstern uvádět programy „pařížské večery“ přístupné jen dospělým dámám a pánům; později „pikantní filmy“, některé kolorované, nabízeny i k zapůjčení (30 haléřů/metr/týden + kauce 60 hal./metr). Morgenstern byl pravidelným odběratelem produkce vídeňské spol. Saturn, jejíž erotické filmy znamenaly začátek pravidelné filmové výroby v Rakousku. Na základě tlaku policejního ředitelství v Brně Morgenstern od října 1909 již „pařížské večery“ nepořádal a později měl kvůli nim potíže, když jej úřady nechťely připustit k účasti na anketě k přípravě kinematografického zákona. Moravské místodržitelství jej ale podpořilo a pozvání k anketě nakonec obdržel. V letech 1909 – 1910 uvádělo kino i místní snímky speciálně pro ně zhotovené – např. *Sáňková dráha na Myslivně*, *Kluziště v Lužánkách*, *Zkušební cvičení brněnských hasičů*. Před 1. sv. v. otevřel Morgenstern v Brně ještě kino Apollo, po válce založil půjčovnu „Film-Verleih Praha-Brno“ a v r. 1929 jedno z nejmodernějších čs. kin Kapitol v Brně.
- září 1907: v Brně založen první filmový časopis v zemích moravských a českých: *Anzeiger für die Kinematographien-Industrie*, určeno pro všechny německojazyčné země.
- říjen 1912 – R. Prutki založil na Křenové ul. půjčovnu filmů Mährisch-Slesische Film-Zentrale, koncem roku po úmrtí majitele zrušena.
- 1911 Moravskoslezská sekce majitelů kinematografů.

- první polovina února 1919 v Brně na jakubské ul. 1 založena půjčovna **Monopolfilm** spol. s r. o.; majitel ing. Karel Waldmann, brněnský obchodník; dovoz podřadnější německé produkce (zastoupení firmy Robert Fantl) a prodej Ernemannových projektorů; v letech 1933 – 1938 firma vyrobila tři hrané filmy: *Strýček z Ameriky* (1933), *Maryša* (1935) a *Cestou křížovou* (1938).
- 25. 8. 1919 poprvé inzeruje v Československém filmu brněnská půjčovna **Bellfilm** (Robert Sedlák), kanceláře v Králově poli na Palackého třídě 58. Bell začal v ČSR uvádět holandské filmy. Koncem prosince 1920 Bellfilm změnil svůj název na **Union-Film Co.** a přestěhoval se do Bulharské ul. č. 4. Činnost ukončena r. 1922.
- 8. 6. 1921 zal. **Svaz biografů moravských** se sídlem v Brně.
- 15. 12. 1923 ustavena v Brně odbočka **Devětsilu** (B. Václavek, F. Halas, J. Svrček, A. Černík). Do Brna začali jezdit přednášet lidé z Prahy i ciziny – Moholy-Nagy, Theo van Doesburg, čestnými členy brněnské odbočky se stali: Charlie Chaplin, Douglas Fairbanks, Harold Lloyd; brněnská odbočka začala vydávat čas. Pásmo, který se po dvou číslech stal orgánem obou Devětsilů (pražského i brněnského); členové postupně odcházeli do Prahy, až v brněnské skupině nezůstali umělci, ale spíše vědecky zaměřeni intelektuálové (sociologie ad.), kteří neměli společné pouto.
- V květnu 1923 začal v Brně vycházet devětsilský čas. *Pásmo*.
- únor 1924: založena v Brně odbočka pražské spol. Apollofilm, v březnu 1925 ji předal majitel Bedřich Bach Dominiku Morgensternovi, který vedením pověřil Aloise Bejvala, dosavadního ředitele filiálky Biografie a Export-Filmu v Brně.; v září 1926 firma zrušena a vymazána z obch. rejstříku.
- 1. 1. 1927 vyšel v Brně *Sborník Fronta – sborník mezinárodní aktivity* (připravil a vydal vl. nákladem B. Václavek); zamýšleno jako mezinárodní anketa o soudobých uměleckých a obecněji kulturních otázkách, hl. týkajících se avantgardy. Filmové příspěvky: Rudolf Myzet, Theo van Doesburg, László Moholy-Nagy, Václav Lacina, Adolf Hoffmeister.
- **Výstava soudobé kultury** v Brně 1928 – část věnovaná čs. film. prům.
- 28. 1. 1929 v Brně v Divadelní ul. v paláci Morava otevřeno nové kino **Kapitol** – licence Zemská péče o mládež, řízeno Hansem Morgensternem, 800 míst, první program: *Singing Fool* (1928), ale promítaným v němé verzi.
- 3. 8. – 15. 9. 1929 Výstava moderního obchodu, na výstavě oddělené reklamy, kde reklama zastoupena filmem. Reklamní filmy se promítaly přes den ve Výstavním kinu a večer venku. Elektajournal uvedl reklamní film *Proč?* propagující automobilky Praga (r. Jan Stallich).
- 26. května 1930 ustavena odbočka **Levé fronty** v Brně (B. Václavek, E. F. Burian) a její německá odnož Linksfront (stejně jako česká do r. 1933). Jednou z prvních akcí mělo být matiné k 13. výročí VŘSR v kině Urania s projekcí filmu Turksib, ale policejně zakázáno.
- Červen 1930 založ. spol. **Terrafilm**, půjčovna a výrobní filmů, ul. Běhounská 7; majitel Roman Miskiewicz (též Miškevyč); uváděla polské filmy; výroba filmů: němý: *Vše pro lásku* (1930), zvukové: česko-polský *Dvanáct křesel* (1933), *Rozpustilá noc* (1934), česko-rakouský *V cizím revíru* (1934), *Vojnarka* (1936), *Lucerna* (1938), *Vzhůru nohama* (1938), *Čekanky*; z krátkých filmů: reklama *Napříč Šumavou*, *300 km Šumavou*, *Přes 10.000 km ve dvaceti dnech sériovým autem*, *800 km Moravou*, *Autem rychleji k obchodnímu úspěchu*; krátký dokument *Beskydy* (1937). V r. 1940 spol. zrušena.
- 15. 7. 1930 založil německý kinomajitel Hugo Fanta (vlastnil kina nejen v Brně, ale i v Praze a Bratislavě) akciovou spol. **ELAFILM** (Nová ul. 16) a začal adaptovat na filmový ateliér (zvukový i němý) hl. pavilon BV, který zůstal nevyužitý po Národopisné výstavě 1927. Ateliér měl mít dvě výrobní haly vedle sebe, 45x20 a 55x20 m, obě 12m vysoké, v jedné z hal projektována vodní nádrž, dále 24 šaten pro sólisty, dvě velké společné šatny,

dvě temné komory pro kameramany, dvě zkušebny, kadeřnictví, skladiště, dvě restaurace, přičleněna truhlárna, dva transformátory (300kW, 3x6000 V). Technické vedení ateliéru a výroby svěřeno režisérovi Medeotti-Boháčovi, šéfem osvětlovacího provozu se stal Jan Roth. Elafilm chtěl ateliéry pronajímat, ne sám vyrábět filmy. Výroba měla být o 50% levnější než v zahraničí, a to mělo přilákat cizí výrobce (např. výroba vícejazyčných verzí), ale současně se měl ateliér stát oporou čs. kinematografie. Ateliér měl být uveden do provozu v únoru 1931, ale finanční potíže a sebevražda zakladatele přerušily v říjnu 1930 práce. Před smrtí se ještě Fanta obrátil na Baťu, který měl zájem stát se společníkem. Po Fantově smrti chtěl Baťa podnik převzít sám na sebe, ale Fantova žena trvala na majoritě 51% a jednání ztroskotalo (§ 3, 30). Akcionáři museli zaplatit statisícové nájemné a uvést pavilon do původního stavu.

- 24. – 31. 10. 1930 brněnská kina uváděla slavnostní premiéru f. *Vše pro lásku* (M. Frič).
- 23. 11. 1930 v Brně ustanoven **Filmový klub Brno**. Měl být odborným, vědeckým, společenským a reprezentačním střediskem filmových pracovníků. Byl rozdělen na čtyři sekce: výrobní (výrobce, režiséry, herce, technické pracovníky), půjčovenskou (pro obor film. půjčoven), kinematografickou (ředitelé, majitelé a promítači kin) a přátel filmu (novináři, literáti, kritici, finančníci atd.). Měl vlastní klubovní místnost v Grandhotelu. Do výboru byli zvoleni: H. Fanta, E. Friedjung, K. Grünberger, J. Hlinomaz, A. Christ, J. Kwasiak, dr. L. Migel. Ustavující schůze v Grandhotelu 18. 1. 1931.
- 12. 12. 1930 brněnský herec a režisér Brunafilmu R. Blümsrieder založil v Brně filmovou školu pro teoretický a praktický výcvik nových filmových herců pro potřeby chystaných ateliérů Elafilmu. Vyučování čtyřměsíčního kursu probíhalo 2 až 4x v týdnu a v jeho osnovách byla i technika ovládání těla, mluvy, výrazu a pohybu, cvičení v mimice, společenské chování, líčení, nauka o kostýmech, moderní a klasické tance a sportovní výcvik. Škola zanikla po krachu projektu film. ateliéru na BV.
- 24. 12. 1930 oznámil Filmový kurýr, že brněnské společnosti **Futurum Film Co.** se podařilo získat 33 avantgardních filmů mj. od režisérů Cavalcantiho, Man Raye, Dulacové, Claira, R. Floreye, V. Bluma, G. Duhamela, J. Renoira a K. Macphersona. Futurum zakoupil také některé formálně výlučné hrané filmy – např. *Nana* (Renoir, 1926). Futurum Film se tak stal **první půjčovnou avantgardních filmů v ČSR**. Přistoupil k tomu pod vlivem úspěchů projekcí avantgardních filmů v Brně i v Praze. Futurum se také podílel na natočení krátkého experimentálního filmu *Světlo proniká tmou* (O. Vávra, F. Pilát, 1930)
- 25. 1. 1931 „Leninův večer“ Levé fronty s projekcí sověts. f. *Pětiletka* a pásma obrazů ze života Lenina, spolu s recitací a přednáškou.
- 3. 5. 1931 Levá fronta v Brně uspořádala v nejstarším a v době němého filmu největším brněnském kině Edison na Dornychu představení Dovženkovy *Země* a krátkého čs. f. *Světlo proniká tmou* (O. Vávra, F. Pilát). Pro velký úspěch představení přesunuto do centra (kino Dopz), kde pak běžela pravidelná dopolední filmová matiné věnovaná sovětským režisérům (v neděle od 11. 10. 1931 do 24. 4. 1932); k tomu tištěny graficky poutavé čes.-němec. letáčky s v úpravě Fr. Kalivody a Zdeňka Rossmanna. Pod vlivem úspěchu těchto představení začala hrát Pokroková strana sovětské a avantgardní filmy v kině Stadion.
- V srpnu 1931 založena spol. **Kinofilm**, půjčovna filmů, Jánská 11-13, Palác Alfa, vlastník B. Metzger, po jeho smrti manželka Helena. Kinofilm měl filiálky v Praze a Bratislavě. Půjčovna vyrobila jen jeden celovečer. f. *Švanda dudák* (S. Innemann, 1937). 9. 8. 1939 se majitelka vzdala živnosti a předala filmy Bromfilmu, pak Sunfilmu a odtud pak přešly na Dafu.
- 9. 12. 1931 založena **film-foto skupina Levé fronty** s označením mechanická sekce – (založena možná už na ustavující schůzi LF 1930?). Vedl ji arch. František Kalivoda ve

spolupráci s Františkem Povolným a Bedřichem Václavkem. Brněnská skupina vyzvala pražskou k plnění tzv. úderného plánu čili k co největšímu rozvinutí své činnosti (Štábla, sv. 3, s. 261).

- 16. 1. 1932 měl do Brna přijet D. Vertov na premiéru *Muže s kinoaparátom*, ale pro nedostatek financí se návštěva neuskutečnila.
- 26. 2. založ. premiérové kino **Alfa**, 900 diváků, vedoucí Emil Čejka.
- 16. 8. 1932 brněnský rozhlas v 19h vysílal padesátiminutovou reportáž z natáčení f. prof. Vladimíra Úlehly *Mizející svět* (výr. Legiafilm). V této sezóně začal brněnský rozhlas vysílat v rámci kulturních aktualit Radiojournalu o filmu (první rozhlasové pořady věnované filmu v ČR?) (Š 3, 307).
- 20. 8. 1932 ustavena **Aliance brněnských filmových kritiků** s podobnými cíli jako Filmklub: zlepšení filmového zpravodajství, výchova diváka, osvobození filmových novinářů od obchodních zájmů novin a biografů. Vedli ji Fr. Kalivoda, Walter Deutsch.
- „Film-pokrok“ (Š, 3, 323) ???
- 27. 3. 1933 založena brněnská odbočka **Čs. společnosti pro vědeckou kinematografii**. Nejprve fungovala samostatně, pak splynula s pražskou organizací; věnovala se sledování teoretických a metodických otázek uplatnění filmu ve školství, ale ne vlastní produkci; předseda brněnského výboru: prof. dr. Josef Velíšek, místopředsedové: prof. dr. Jan Uher, prof. dr. Vladimír Úlehla; další členové: doc. ing. Jaroslav Bouček, prof. dr. František Král, dr. Vladimír Novák, prof. dr. Antonín Vašíček. R. 1946 společnost zanikla.
- 4. 4. 1933 provolání „Bojkot fašistickým filmům“ uveřejněné v brněnské *Dělnické rovnosti*, kde se požadovalo odstranění fašistické propagandy z UFA-žurnálu (předvolební agitace hitlerovců, šoty o požáru v Říšském sněmu).
- 18. 6. 1933 protestní prohlášení filmových referentů proti Filmklubu v *Dělnické rovnosti*.
- 15. 9. 1933 vychází v č. Středisko studie L. Moholy-Nagyje „Nové filmové experimenty“ o amatérské filmové tvorbě, překl. Fr. Kalivoda.
- 5. 3. 1934 brněns. odb. Čs. společnosti pro vědeckou kinematografii uspoř. na Př. fak. MU přednášku Fr. Kalivody o Moholy-Nagyem s projekcemi filmů *Marseille*, *Cikáni ve velkoměstě*, *Černá a bílá*, *Znějící abeceda*. Společnost po roce 1933 zčásti nahrazovala činnost rozpuštěné Levé fronty, hlavně díky prof. Josefu Velíškovi (Česká vysoká škola technická) a Vl. Úlehla.
- počátek dubna 1935: Pedagogickým centrem a Spol. pro vědeckou kinematografii a Sekcí pro školní kinematografii (Zlín) uspořádán kurs školní kinematografie s cílem poukázat na nezbytnost přizpůsobit školu moderním technickým vymoženostem pro zlepšení výchovy a vyučování; v červenci 1935 Pedagogickým centrem pořádán metodicko-technický kurs školní kinematografie pro učitele všech stupňů škol; kurz se pak několikrát opakoval.
- 8. – 9. 1. 1936 pobýval v Brně na pozvání Čs. spol. pro vědeckou kinematografii prof. Státní umělecké akademie z Haagu Paul Schuitema. Na Ústavu fyziologie rostlin MU přednášel o holandské experimentální filmové tvorbě a v restauraci Stadion na téma „moderní fotografie v Holandsku“. Na prvním přednáškovém večeru předvedl krátké hol. filmy: *Děšť* (H. K. Franken, J. Ivens), *Most* (J. Ivens), *Montážní studie* (P. Schuitema), *Rostoucí krystaly* (J. C. Mol) a *Borinage* (J. Ivens, H. Stork).
- 7. února 1936 Fr. Kalivoda přemluvil vedení brněnského Lehringsheimu, aby přeměnilo Jugendkino na Cihlářské ul. v avantgardní kino s názvem Studio, což zůstalo v platnosti jen asi měsíc, pak návrat ke komerčnímu repertoáru z důvodu prodělečnosti.
- 14. – 20. 2. pražská premiéra filmu Aleše Podhorského (herec a režisér brněnského divadla) *Hřích mládeži* v prod. brněnského Excelsior-film, natáčeno mj. v brněnských exteriérech na výstavišti. První (?) pokus o brněnský zvukový film – dialogy v exteriéru natáčeny předem, herci pak v playbacku hráli dle nich před kamerou. Film zcela propadl.

Se svými filmovými pokusy ho ale následovali další brněnští divadelní režiséři: Miloš Wasserbauer (*Ztratila se bílá paní*, 1937), divadelní a rozhlasový režisér Miloslav Jareš (*Kříž potoka*, 1937).

- 3. 7. 1936 v brněnském Zemském divadle premiéra americké divadelní hry *Muži v bílém*, v jejíž inscenaci použil režisér Antonín Klimeš film - poetickou montáž detailních záběrů ad. sekvence (film. materiál natočen brněnskou spol. Terrafilm).
- 1. 9. 1937 otevřela zásluhou propagátora školních filmů Josefa Suchánka vlastní půjčovnu zdravotnických a školních filmů pobočka Dorostu Čs. červeného kříže. Filmy převzala od zlínské půjčovny školních filmů. Výroba a šíření filmů ale nebyla dotována státem, a proto postupně klesala.
- 28. 11. 1938 se v kině Stadion konala přednáška Jana Hejmana pod záštitou Filmového studia a Filmového klubu Brno, Svazu kinematografů pro zemi Moravskou, Komenského vyšší lidové školy. Dále v Brně přednášeli: J. Elbla, K. Smrž.
- 17. prosince 1938 čs. premiéra Renoirovy *Velké iluze* v kině Metro.

filmové nebo o filmu pravidelně píšící brněnské časopisy:

- **Anzeiger für die Kinematographien-Industrie** – první filmový časopis v zemi Moravskoslezská a České.
- **Index** – „leták kulturní informace“; od ledna 1929, vyd. arch. Jan Vaněk, pak spolek „Index“, red. Bedřich Václavek s J.L. Fischerem, Jaroslavem Králem, Jiřím Mahenem aj. Vaňkem; typogr. úpr. Zdeňka Rossmána; levicová orientace, přesah přes region. rámeček, články o filmu až od 2. ročníku. O filmu psali: Vlado Clementis, Petr Denk, Svatopluk Ježek, B. Václavek, František Kocourek, Fr. Kalivoda, Jiří Weil, Josef Branžovský.
- **Host** – od 1921 do r. 1929; pův. v Přerově. V první fázi o filmu nepsal, jen filmové prózy („filmové libreto“, „kinematografická próza“) brněnského prozaika a dramatika Čestmíra Jeřábka a kritika a dramatika Františka Götze); od 3. a 4. ročníku spolupráce Hostu s brněnským a pražským Devětsilem.
- **Kinoreflex** – od srpna 1929 do konce r. 1931, česko-německý, vyd. Svaz kinomajitelů a provozovatelů pro zemi moravsko-slezskou jako svůj spolkový orgán v red. B. Holmana, od 2. r. red. Fr. metelka, který řídil i 3. r., vycházející již v Praze v novinovém formátu.
- **Ekran** – měsíčník pro moderní film a fotografii, 15. 11. 1934 – jaro 1935, vyd. a red. Vladislav Binder, red. Fr. Kalivoda.
- **Filmová hvězda** – 9. 9. 1933, čtrnáctideník, vyd. Adolf Neshoda, šéfred. 1. r. Kamil Vošalík, 2. r. Jan Mlynář; informativní č. o nových f. v čes. kinech, zanikl v březnu 1934.
- **Středisko**. Revue pro umění a kulturu – vycházelo od října 1930 do 15. 9. 1933, od 2. roč. film. rubrika vedená Fr. Kalivodou; dále o filmu psali: Petr Denk, Karel Klusák, Zdeněk Kriebel, L. Moholy-Nagy.
- **Pásmo** – od května 1929 do dubna 1926; grafická úprava: každé číslo po celé výšce opatřeno motivem rozvíjejícího se filmového pásu; vydavatel a nakladatel: Artuš Černík; zpoč. nepravidelná periodicitu, od třetího čísla vždy desátého dne v měsíci, od třetího čísla orgánem brněnské i pražské sekce Devětsílu. Redakce: A. Černík, Fr. Halas, B. Václavek (brněnská redakce), K. Teige, J. Seifert, J. Krejcar (pražská) a Lászlo Moholy-Nagy (1895 – 1946).
- **Telehor** – jediné dvojčíslo vyšlo 28.2.1936, šéfred. Fr. Kalivoda.
- **Filmový týden** – lokální reklamní list, vycházel od 16. 8. 1935 do září 1936 v Králově Poli, informoval o programu královopolských kin; vyd. Fr. Šnajdr v besedním domě v Králově Poli, red. V. Kysela).

Později než ve 30. letech vycházející časopisy:

- **Blok** – vydával „Blok výtvarných umělců země Moravskoslezské v Brně“, vycházel měsíčně, šéfred.: původně F. Kaláb, od č. 7 tajemník redakce Ludvík Kundera; ročník 1, č. 9 – 10: monotematické o filmu.
- **Akord**
- **Host do domu**

Brněnské deníky s pravidelnými zprávami o filmu:

Lidové noviny (1. fáze)

Dělnická rovnost (od 20. 4. 1933 zřízení stálé rubriky s referáty o filmech hraných brněnskými kiny v nedělních číslech; důraz hl. na předměstská kina, kritika žurnálů za militaristickou ideologii)

Rovnost

Brněnská kina do r. 1938 (výběr):

Alfa, Apollo, Dopz, Edison, The Empire Bio Co. (Centralkino), Jugendkino (únor 1936 krátkodobý pokus o jeho přeměnu v avantgardní kino pod názvem Studio), Kapitol, Moderna, Republika, Universum, Urania, Výstavní kino.

Brněnské půjčovny a výrobní společnosti do r. 1939:

Bell Film, Bruna film, Excelsior-film, Elafilm, Futurum Film Company, Jindřich Suchánek (výroba projektorů pro školy zn. Populár a Scolar), Kinofilm, Legiafilm, Lloyd (praha-Brno), Meteor-Film, Monopol, Ovalfilm, Paxfilm, Pellico-Film, Terra, Union-Film Co., AEG (ul. Česká 1-3, zástupce Klangfilmu).

Osobnosti spjaté s filmem:

- Dominik Morgenstern, majitel prvního kina v českých a moravských zemích.
- František Kalivoda – architekt, teoretik filmu a vizuální kultury.
- prof. Vladimír Úlehla (autor f. *Mizející svět*; výr. Legiafilm)
- László Moholy-Nagy a jeho vztah k Brnu (čas. *Telehor*, *Pásmo*, Fr. Kalivoda, návštěvy a přednášky)
- Jiří Mahen: autor knihy šesti „filmových“ libret *Husa na provázku* (nakl. Aventinum, úprava K. Teige, říjen 1925)
- Josef Hlinomaz, ředitel Futurum Film, předseda obchodního Gremia v Brně, 29. 7. 1932 odjel na poznávací cestu po SSSR, kde navštěvoval filmové ateliéry, továrny a instituce a 1933 o své cestě napsal knihu *Na rozhraní dvou pětiletok* (Knihovna Filmového kurýru).
- Hugo Fanta, majitel kin a spol. Elafilm, neúspěšný pokud postavit v Brně filmové ateliéry.
- Svatopluk Ježek, novinář, teoretik filmového zvuku a slova.
- Vladimír Mikulášek – vynálezce zvukové aparatury k reprodukci i záznamu filmového zvuku.
- Jiří Štefl, autor surrealistického filmového scénáře *Vražedný polibek* (v úpravě Františka Vechety vydal Karel Jelínek, Blansko 1948).